

kers onzer liturgie niet onbekend hebben; de groote overeenkomst tusschen de liturgie van a Lasco en de Liturgia Sacra, die Poulain, eertijds predikant der vreemdelingen-gemeente te Straatsburg, in 1551 in het licht had gegeven, was ieder in het oog gesprongen. Alleen men wist niet, dat deze Liturgia Sacra niets anders was dan de oude liturgie van Calvin, zooals deze te Straatsburg door hem was ingevoerd, en meende, dat Poulain deze liturgie zelfstandig had opgesteld. Eerst aan Dr. G. bius du Sart is het te danken, dat aan deze legende voor goed een einde is gemaakt; hij heeft in zijn proefschrift over *De geschiedenis der liturgische geschriften*, aangetoond op grond van Poulain's eigen getuigenis en van den inhoud dezer liturgie zelf, dat deze liturgie niets anders is dan de oudeliturgie van Calvin, zooals hij haar te Straatsburg had ingevoerd. De liturgie van Genève en die van de Straatsburgsche vluchtelingengemeente, waaraan a Lasco zelf ons verwijst, zijn dus niet twee liturgieën, maar één; het is de liturgie van Calvin, zooals lezing der inzettingenwoorden en daarna bij het gebruiken van het Sacrament door de geloovigen zelf. In de liturgie van a Lasco is hiervan geen sprake; de breking des broods geschiedt alleen door den Dienaar, en ze geschiedt niet onder de lezing van de inzettingenwoorden maar bij het uitdelen van het Sacrament met de woorden: Het brood dat wij breken, is de gemeenschap des lichaams van Christus, precies als ook in de Straatsburger liturgie was voorgeschreven.

Toch heeft a Lasco daarom niet slaafs Calvin nagevolgd; hij bracht niet alleen in het didactische of leerstellige gedeelte wijzigingen aan, maar ook in het liturgische of rituele gedeelte. Wat dit laatste betreft, raken deze wijzigingen de drie volgende punten. Vooreerst, dat a Lasco, in plaats van de zoogenaamde wandelende, de zittende communie invoerde. Bij Calvin was het gewoonte, dat ieder geloovige van zijn zitplaats opstond, naar de Avondmaalstafel toeging, daar staande de teekenen van brood en wijn ontving en dan wederkeerde naar zijn plaats. a Lasco heeft in dit opzicht zich nauwer aangesloten aan de oorspronkelijke inzetting van het Avondmaal, waarbij Christus en zijn discipelen aan den disch aanzaten. Hieruit volgde van zelf de tweede wijziging, dat de Dienaar dan ook niet aan ieder Avondmaalganger persoonlijk het brood toereikte onder het telkens herhalen van de sacramentele formule, gelijk dit bij Calvin voorgeschreven was, maar dat het uitspreken dezer formule bij elken disch slechts éénmaal geschiedde, het brood, dat gebroken was, door den Dienaar persoonlijk alleen werd uitgereikt aan de naast hem zittenden, en het zij deze eerst te Straatsburg heeft opgesteld en later te Genève heeft gewijzigd. Nu heb ik vroeger aangetoond, dat de Straatsburgsche liturgie veel zuiverder Calvin's denkbeelden weerspiegelt dan de latere liturgie van Genève, en waar de liturgie van a Lasco veel getrouwer de Straatsburgsche liturgie dan die van Genève volgt, is dit derhalve niet een afwijking van Calvin, maar juist omgekeerd, een volgen van den oorspronkelijken Calvin, of wil men, van de liturgie zooals Calvin zelf deze het meest overeenkomstig Gods Woord achtte. De fout van vroegere onderzoekers was, dat ze a Lasco's liturgie met die van Genève vergeleken, en dan is er zeker op menig punt verschil; maar dit verschil is alleen daaraan te danken, dat a Lasco trouwer de Straatsburgsche liturgie van Calvin volgde, dan de latere omwerking dezer liturgie te Genève.

Daarmede is dan ook het enige argument vervallen, dat voor Prof. Goossens zoogewichtig was, dat bij hieraan een geheel boek wijdde, n.l. dat a Lasco in zijn Avondmaalsliturgie op de breking des broods nadruk had gelegd. Juist deze breking des broods zou toch het typische kenmerk van de Zwijnglaansche Avondmaalsliturgie wesen. Nu echter achteraf bleek, dat Calvin deze breking des broods, waarover zijn Geneefse liturgie niet spreekt, wel degelijk bij het Avondmaal heeft ingevoerd, ze in de Straatsburger uitgave zijner liturgie nitrukkelijk had voorgeschreven, en a Lasco ze juist uit deze liturgie van Calvin heeft overgenomen, vervalt dit argument vanzelf en keert het zich zelfs tegen Prof. Goossens. Want deze ceremonie van de breking des broods, al komt ze bij Zwijngli en Calvin beide voor, neemt toch bij Zwijngli een andere plaats in dan bij Calvin. Wat over de historische verwantschap beaamt, is dus niet de ceremonie zelve, maar hoe ze plaats vindt en door wie. Bij Zwijngli geschiedde de breking des broods door den Dienaar onder de voorvering, zooals deze door a Lasco was ingevoerd, algemeen in gebruik gebleven; we hebben niet de wandelende communie van Calvin en de Palts, maar de zittende communie van a Lasco overgenomen.

Eenig reeel verschil schuilt hier echter niet in, Calvin zelf heeft meermalen verklaard, dat het gebruik om aan den Avondmaalsdisch samen aan te zitten of het Avondmaal staande te ontvangen, voor hem geen onderscheid maakte en iedere Kerk daarin haar eigen gebruik volgen moest. En nog veel minder kan in deze Avondmaalsviering van a Lasco een nadering van Zwijnglaanschen invloed bepeurd worden, want te Zurich bleef ieder geloovige op zijn eigen zitplaats zitten en was er van een gezamenlijk aanzitten aan één Disch dus in het geheel geen sprake. Nu is er zeker voor beide wijzen van Avondmaalsviering, die van Calvin en die van a Lasco, iets te zeggen. De wandelende communie biedt het voordeel aan, dat ieder geloovige uit

des Dienaars hand de teekenen ontvangt en hem persoonlijk de sacramentele woorden worden toegesproken; het persoonlijk element treedt hier sterker op den voorgrond, en woord en teeken worden nauwer saam verbonden. Ook nu wordt het belang hiervan wel gevoeld, want het liefst zal men bij het Avondmaal naast den Dienaar zitten en onder het uitspreken der sacramentele woorden de teekenen uit zijn hand ontvangen. Toch brengt deze wijze van Avondmaalsviering tegelijk niet geringe bezwaren mee, die ook door Calvin wel gevoeld zijn. Aangezien het schier ondoenlijk is, vooral bij een groot getal Avondmaalsgangers, om door één Dienaar brood en beker aan allen te laten reiken, moet men er dan ook wel toe komen, gelijk Calvin en de Paltische liturgie dan ook doen, om de teekenen te scheiden en het brood door den eenen Dienaar, den beker door een anderen Dienaar te laten uitdelen, waardoor de eenheid van het voorts op twee schotels werd neergelegd, die nu naar beide zijden van de tafel werden doorgeschoven, zoodat elk Avondmaalganger zelf een stuk van het gebroken brood nam. Evenzoo geschiedde met de drinkbekers, vier in getal, die eveneens na het uitspreken der sacramentele formule werden rondgegeven door den Dienaar en door de Avondmaalsgangers elkaander werden toegereikt. En de derde wijziging betrof de sacramentele formule: terwijl Calvin alleen de woorden van Paulus gebruikte, ontleend aan 1 Cor. 10: 16: 'het brood dat wij breken, is de gemeenschap des lichaams van Christus'; de drinkbeker der dankzegging, dien wij zegenen, is de gemeenschap des lichaams van Christus', voegde a Lasco bij het uitdelen der teekenen aan de Avondmaalsgangers daaraan nog de woorden toe: 'Neemt, eet en gedinkt, hoe het lichaam van onzen Heere Jezus Christus voor ons in den dood is overgeleverd aan het hout des kruises tot vergeving al onzer zonden'; en bij den drinkbeker: 'Neemt, drinkt en gedinkt, dat het bloed van onzen Heere Jezus Christus vergoten is aan het hout des kruises tot vergeving al onzer zonden', het bekende 'toevoegsel', dat later ook door onze Nationale Synodes steeds aanbevolen is bij het Avondmaal, maar later in onbruik is geraakt. De opstellers van de Paltische liturgie hebben dit drietal wijzigingen niet overgenomen en zijn op dit punt aan de liturgie van Calvin getrouw gebleven. Er staat in hun liturgie, dat de Dienaar aan ieder geloovige het brood des Heeren zal breken en het hem reiken zal onder het uitspreken van de woorden: Het brood, dat wij breken, is de gemeenschap des lichaams van Christus, en dat daarna de andere Dienaar ieder den drinkbeker zal reiken met de woorden: De drinkbeker der dankzegging, waarmede wij dankzeggen, is de gemeenschap des lichaams van Christus. Ook onze Heidelbergse Catechismus gaat van de gedachte uit, gelijk we zagen, dat ieder het gebroken brood en den drinkbeker uit des Dienaars hand ontvangt. Hoewel deze Paltische liturgie, die door Daheen vertaald werd, later de liturgie van a Lasco bij onze Kerken verdrongen heeft, is echter de wijze van Avondmaals-Sacrament niet genoegzaam tot uitdrukking komt, evenmin als de eenheid van Hem, die ons zijn lichaam en bloed tot een voedsel en drank onzer zielen geeft. En eveneens is het telkens herhalen derzelfde woorden bij iederen Avondmaalganger, vooral wanneer er zeer velen zijn, te eentonig, loopt de Dienaar deswege gevaar het mechanisch te gaan doen, en duurt het Avondmaal daardoor te lang; bezwaren die Calvin te Genève er zelfs toe gebracht hebben om de sacramentele formule geheel te laten vervallen, wat zeker niet wenschelijk is. Onze Kerken hebben daarom wijs gedaan met de manier van Avondmaalsviering van a Lasco te behouden; ze sluit zich nauwer bij de oorspronkelijke instelling van het Avondmaal aan; ze vermijdt de genoemde bezwaren, doordat nu bij elken disch de sacramentele woorden slechts éénmaal behoeven gesproken te worden en het één Dienaar is, die het brood ons breekt en den beker ons reikt; terwijl hier eindelijk nog bij komt, dat de gedachte aan een broederlijken maaltijd, waaraan we gezamenlijk aanzitten om Christus' dood te verkondigen, op deze wijze ook rijker tot uiting komt.

Maar al is er op dat één punt een zeker verschil tusschen de wijze van Avondmaalsviering van Calvin en die, welke in onze Kerken gevolgd wordt, met Zwijnglaansche heeft dit niets te maken. Onze Avondmaalsliturgie wijst en wat haar dogmatischen inhoud en wat het liturgische gedeelte betreft, niet naar Zurich, maar naar Genève, niet naar Zwijngli maar naar Calvin als haar oorsprong terug, en bevestigt zoo, wat Groen van Prinsterer van onze Nederlandsche Kerken zoo terecht schreef: *nous sommes issus de Calvin*.

DR. H. H. K.

Voor Kootwijk's scholen.

In hartelijken dank ontvingen: Van den heer R. R. te Kamerik f 2.50; J. B. Br. te Hoogeveen f 2.50; L. V. te Ahlenes f 2.50; Mevr. wed. E. te Kampen f 2.50; van den heer C. K. te Arnhem f 5; van den heer Joh. Esmeijer te Rotterdam van mej. de wed. G. v. G. f 1. Vriendelijk verzoeken wij onzen scholen te willen gedanken.

DR. J. H. HOUTZAGERS.

Leestafel.

TOTIUS. RACHEL. Met voorwoord van President STEJN. Opgedra aan die vrouwe van Zuid-Afrika. Uitgever: A. H. Koopmans, Bus 123. Potchefstroom 1913.

November bracht ons de HANDELINGEN van het, ten vorige jare in Antwerpen gehouden, XXXIIe Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres. Onder de Afdeling: STAMMELANGEN, vindt men in die HANDELINGEN de Rede van Dr. H. S. van BROEKHUYZEN over: DE LITERATUUR EN DE STAMMELANGEN IN ZUID-AFRIKA. In deze geestdriftige voordracht, die te ANTWERPEN met een even geestdriftige ovatie werd begroet, heet het: »En toe die oorlog voorbij was toe kom ons die gedichten. Die dichters en schrijvers kon niet anders; hulle moest zing en schrijf van die heldendaden van die volke, tegenover die macht van die Groote Britse Rijk. Moest met gebroke hart vertel van die moordkamp, van die lijde van heldinnen en kindertjes.»

Onder die dichters wordt ook genoemd TOTIUS, schuilnaam van Dr. J. D. de TOTT, die, eenige jaren geleden, aan onze Vrije Universiteit, den doctorstitel verwierf, en nu hoogleraar is aan de Theologische School te POTCHEFSTROOM. Van hem verschenen reeds vroeger de gedichten: WILDERBOOM-BODIES, VERSE VAN POTGIETERS TREK EN BIJ DIE MONUMENT.

Onlangs werd ons ter bespreking in DE HERAUT toegezonden zijn jongste VERSE: RACHEL.

President STEJN, die dezer dagen, te BLOEMFONTEIN, onthulde het Monument voor de vrouwen en kinderen, in de concentratiekampen berweken, tijdens den Zuid-Afrikaanschen oorlog, schreef bij de RACHEL van TOTIUS een Voorwoord, waaraan ik het volgende ontleem.

De reden voor deze zijn aanbeveling is, zegt de heer STEJN, »dat die schrijver ons weer die diens het gedaan om die opbrengst van die gedig goedgunstelijk vir die Monument af te staan. Die ondervinding het ons geleer, wat dit beteken vir die fonds.»

»Ik weet ook, ik deur die juweel aan te beveel, mijn volk 'n diens doen. Want niemand sal »Rachele kan lees sonder om te voel, dat hij, vir 'n tijdje altdans, in 'n hoger en reinere atmosfeer het geleef.»

»Rachel is 'n Wiegelid — nie om aan die slaap te sus, maar liever om wakker te skud. Ons word herinner aan die gewezen van die verlede en ons blik in die toekomst verskerp. Met 'n profetiese oog het die digter gesien, dat die toekomst van ons Land en ons Volk is in die Wieg.»

»Groot en swaar was ons verlies in die oorlog, maar die grootste en die swaarste was die dood van die 4113 onskuldige vrouwen en 22,257 onskuldige kinders. Die verlies is nie te bereken nie.»

»Geen wonder dat ons ganse volk ween en dat onze Rachels nie getros kan word.»

Dit Voorwoord eindigt dan met verwijzing naar het troostrijke Schriftwoord: Jeremia 31:16: »Bedwing uw stem van weenen, en uw oogen van tranen, want er is loon voor uwen arbeid.»

Ook TOTIUS »vertel hier met gebroke hart van die moordkamp, van die lijde van heldinne en kindertjes.»

Blijkbaar heeft hij echter de moeilijkheid gevoeld om dit lijdend uit te beelden in het dichtwoord. Niet alleen toch, dat het zoo bovenmatig en daardoor een zoo geweldig menselijk lijdens is geweest, maar, en dit maakt het bovendien zoo schrikkelijk, er is zoo weinig verbijzondering in; schier eenreik werdvaart die duizenden moeders en die duizenden en duizenden kinderen.

Kunst moet ontroeren door u in haar uitbeeldingen een zoo intense gewaarwording te geven, dat er zich een, ons gemoed machtig bewegend gevoel mee verbindt. Maar ook deze intensiteit of innerlijke sterkte heeft haar grens, en het is nu eenmaal een wets van ons zieleleven, dat wat boven die grens uitgaat er verstoppt dan ontroert.

En dit laatste zou ook de dichtelijke uitbeelding van dat schrikkelijk eenreik hebben gedaan.

Van dat eenreik lijdens »van 4113 onskuldige vrouwen en 22,257 onskuldige kinders.»

Het Monument te BLOEMFONTEIN heeft een vrouwengroep uit de concentratie-kampen. Twee moeders, zelf lijdende en medelijdende met 'n verhongerd en verziekt gestorven kind, dat de ene op haar schoot heeft; met haar, uit afgemagerde en verbeende martelaarsgezichten, in blinde verte, starende smartenogen.

Deze groep is op een staalplaat, vóór in TOTIUS RACHEL, gereproduceerd.

Maar hier zijn de duizenden moeders en die duizenden en nog eens duizenden kinderen getypeerd in de enkelen en het eenere, en daarmee is het schrikkelijke van het eenere weg.

Daarom geeft dit kunstwerk, zelfs in zijn reproductie, u een ontroering.

Dan, TOTIUS wist maar al te goed, dat er óók tusschen heilbouwkunst en poëzie grenzen zijn. En hij wist dit niet alleen, maar hij heeft het ook betracht. Wat de beeldhouwer kon doen, kon hij, de digter niet doen.

Toch is hij de moeilijkheid ontgaan en wel door een zeer gelukkigen greep; een greep, waardoor zijn gedicht een kunstwerk is geworden.

In de bijbelsche gegevens omtrent RACHEL, die about vrou van vroege min, waar Jacob voor het slaaf geword, beeldt hij u uit de RACHEL's van zijn eigen land.

In de bij RAMA haar BEN-ONI barende, stervende RACHEL van Genesis 35: 18. In de bij RAMA, waar, na Jerusalems val, de ballingen zijn verzameld om naar Babel te worden vervoerd, de als schim uit haar graf opgekomen, over haar kinderen weende RACHEL, die weigert zich te laten vertroosten, van Jeremia 31: 15. In de bij RAMA nog eenmaal rondwande RACHEL, van wie het in het verhaal van den Kindermoord te BETHLEHEM heet: Een stem is in Rama gehoord, geklag, geweet en veel gekerm (Mattheus 2: 18). En als nu TOTIUS in zijn Proloog zingt:

Daar ruis 'n lied van lang verles,
Een stemme stingend kom van ver;
En immer ruis mijn stele mee
Met stemmelid uit lang verles,
Uit d' eenere her, —

dan verstaat wij hoe zijn gedicht een uitzingen in RACHEL's smartheid wil zijn van het lijdens en den weedom der RACHEL's van Zuid-Afrika.

Zeker, ook haar leed zelf zingt hij uit. Zoo wanneer hij zingt:

Ik sien vol-sterk hul sweve hys-gevoigten,
Wat wild door son en vald gekoster word,
Maar nu hal streng martelaars-aangeklet,
Swaart ingeloom, staar in die blinde veet!

Doch hij doet dat met groote soberheid; ród, dat zij het slechts ngen dan er boven uit hoort.

Over het geheel beeldt hij haar uit in RACHEL. Uit de bijbelsche gegevens der RACHEL-figuur heeft hij een fijne, doorzichtige sluiser geweven, waarmede hij haar heeft omhuld en waarrachter haar geweldige smart wel merkbaar is, maar

waardoor dat geweldige toch ook weer zoo is getemperd, dat het u, als de uitbeelding van de grootsche smart in 'n klassieke tragedie, een even sterke ontroering van schoonheid als van medelijden geeft.

Dat is de groote charme van dit gedicht.

Er gaat bij zijn lezing een reinigende kracht op u van uit, en ik ben het dan ook goed eens met u van President STEJN zegt van dat »vir 'n tijdje in hoger en reinere atmosfeer leven.»

Dan, er gaat ook nog een andere bekering van uit.

De sluiser waar ik zoo even van sprak, is zoo'n mooi weefsel.

De bijbelsche gegevens der RACHEL-figuur zijn door TOTIUS zoo doortveld en met zoó liefdevolle subtiliteit uitgewerkt; en daardoor ligt over zijn gedicht zulk een waas van teerheid.

Daarbij komt dan nog zijn, bij de onderscheidene situaties wisselende versmaat en ook de frissche naviteit van zijn zangerig Afrikaansch, dat ook hier weer bleek als voortvalt van dichtelijke stemmingen en gedachten zich uitnemend te leenen.

Ware de ruimte van mijn LEESTAFEL grooter, ik zou u een-en-ander uit tal van maal-voor-het-grijpen-citaten, laten voelen.

Nu moet u TOTIUS' RACHEL maar eens door u boekhandelaar uit POTCHEFSTROOM laten komen. En als u het gedicht dan zelf gelezen hebt, — u moet het voor u-zelf hard-op lezen, dan verstaat u wel dat Afrikaansch, die jongste loot van den Nederlandschen taalstam —, dan zult u begrijpen, dat Dr. VAN BROEKHUYZEN in ANTWERPEN kon zeggen, dat onder die beste dichters in die Afrikaansche taal ook TOTIUS hoort.

G.

Uit de Pers.

In het Gereformeerd Volksblad wordt nogmaals gewezen op het gevaar, dat in een zoogenaamde Christelijken Staatsschool schuilt: In het eerste deel der vorige eeuw werd er op de staatscholen in Nederland nog Christelijk onderwijs gegeven. De Bijbelsche geschiedenis mocht er loon nog behandeld worden.

Later werd dit afgeschaft. De openbare school moest neutraal zijn. Daarmede was ook de tijd aangebroken, dat er bijzondere scholen werden opgericht, waar Christelijk onderwijs in den vollen zin des woords wordt gegeven.

Door veel strijd en worsteling heen is het getal der Christelijke scholen in het vaderland zeer hoog geklommen, en met dank aan God kan er gesproken worden van de heerlijke vruchten, die dat bijzonder Christelijk onderwijs reeds heeft afgeworpen.

Toch is het ook een feit, dat sommige Christenen nog altijd de begeerte hebben naar een Christelijke staatschool. Zij wenschen den toestand van vroeger terug. Te leuze: »de bijzondere school regel; de openbare school aanvulling», kunnen zij zich vereenigen. Zij willen de openbare school weer zoo goed mogelijk maken; opdat zij langds dien weg ook nog voor christen-kinderen geschikt moge zijn. Eene zaak wordt daarbij zeker door hen uit het oog verloren. En die is deze: »Hoe zal de Staat kunnen zorgen voor goede, christelijke onderwijzers?»

Dat kunnen de ouders, dat kan de kerk alleen doen. Eene christenstaatschool zou ons niet vooruit, maar hard achteruit brengen. Onder den naam van christelijk onderwijs zou allerlei onchristelijke en onbijbelsche leer den kinderen worden ingeprent. De Deutsche scholen kunnen hierbij ten voorbeeld verstreken. Op deze scholen wordt nog altijd bijbelsch onderwijs gegeven en op sommige scholen, waar de onderwijzers geloovige christenen zijn, loopt dat heel goed.

Maar ook het tegendeel is op vele plaatsen het geval. De moderne Wetenschap en de moderne Schriftuurkritiek oefenen daar haren verwoestenden invloed uit.

Nog niet lang geleden werd door een schoolleeraar openlijk de vraag behandeld, hoe de Bijbelsche Geschiedenis op de lagere scholen moest worden onderwezen. In zijn antwoord sprak deze paedagoog het uit, dat in het eerste tijdperk van den leerlijde de geschiedverhalen en de wonderen des Bijbels aan de kinderen moesten worden mededeeld, alsof zij werkelijk hebben plaats gehad.

Aan de grotere kinderen moest echter worden gezegd, dat dit niet het geval is, maar dat wij daarin met dichtelijke voorstellingen te doen hebben, waaruit de één of andere leering kan worden geput.

Daarbij: noch voor het oor van de kleine, noch voor het oor van de groote kinderen mocht ooit de uitdrukking worden gebezigd, dat de Bijbel »Gods Woord» is. Dat wist ieder wel beter. In het debat gaf één der sprekers als zijn gevoelen te kennen, dat van den beginne aan in het onderwijs van »Bijbelsche fabelen en sprookjes» moest worden gesproken. Men mocht ook de jongere kinderen niet bedotten.

Ziedaar, wat er van »Christelijke» staatscholen op het eind terecht komt. Hoe door en door gewaarlijk zijn zoodanige scholen voor de kinderen. Elke geloovige zal toch moeten toegeven: liever geheel neutraal onderwijs dan z.g. Bijbelsch onderwijs, dat alle eerbied voor Gods Woord wegneemt uit de ziel van het kind, en dat den Bijbel aan een boek van fabelen en legenden gelijk maakt. Arme christen-ouders, die geen ander onderwijs voor hunne kinderen kunnen verkrijgen!

Arme kerk, wier toekomstige leden door zulk onderwijs een proot des ongeloufs zijn geworden!

Officiële Berichten.

Kort Verslag van de vergadering der Geref. Kerken in de classe Schiedam, gehouden 25 November 1913.

Dr. H. W. Felderhoff, als Voorzitter der roepende Kerk, opent het samenzijn, verzoekt te zingen Ps. 68: 14; hij leest Efeze I en gaat daarna voor in den gerede.

De credentiebrieven worden nagezien en in orde bevonden. Alle kerken zijn wettig vertegenwoordigd. De dienaren des Woords Diemer en Vonk zijn door ongesteldheid afwezig.

Het moderamen bestaat uit Dr. G. L. Goris, voorzitter, H. W. Felderhoff, assessor, K. van Anken, scriba, F. W. Sluiter, adjunct-scriba.

De notulen worden gelezen, en behoudens een enkele aanmerking goedgekeurd.

De voorzitter wenst Dr. Sieders geluk met zijn onlangs vervulde 45jarige ambtsbediening en hoopt, dat hij nog lang voor de Kerken gespaard zal blijven. Eveneens wenst de praeses zich tot de kerk van Pernis, om haar geluk te wenschen met het besluit van Dr. van Anken, die voor de roeping van de Klundert bedankte.

Dr. Sieders zegt dank voor de gesproken woorden.

Dr. Berends leest het rapport der commissie inake de verbetering der predikantstratemen. De commissie stelt voor als minimumtractement f 1300 plus vrije woning, vergoeding van alle belastingen, behalve die voortvloeiend uit persoonlijk vermogen, en f 50 voor elk kind beneden den leeftijd van 18 jaren.

Besloten wordt het rapport te laten drukken, daaraan toe te voegen de opmerkingen staande de vergadering gemaakt, en daarna aan de kerken ter overweging toe te zenden.

Het rapport aangaande de pensioenen, uit te keeren aan emerit-predikanten, wedsuven en weezen, wordt door Dr. Goslinga uitgebracht. Ook dit stuk zal worden gedrukt en aan de kerkeraden worden toegezonden.

Aan de classis Brielle wordt, op haar verzoek, wederom hulp toegestaan in de vacaturebeurten voor de maanden Maart, April en Mei.

In bespreking komt het volgende voorstel van de kerk van Maassluis (B):

»De Generale Synode wijze den Kerken een weg aan, waardoor leden, die niet kerkelijk medeleven, maar voortdurend of meestal alders kerken of thuis zich stichten, van het lidmatenboek kunnen worden afgevoerd, zonder dat zij worden afgesneden met het Formulier van den Ban.

»Ten einde alle willekeur te voorkomen, besluite zij, dat zulk een afvoering niet mag plaats hebben, tenzij de classis daartoe haar toestemming hebbe gegeven, de betrokken persoon zichzelf heeft kunnen verantwoorden, en hem de gelegenheid is gegeven, zich op een meerdere vergadering te beroepen.

Dit voorstel wordt aangenomen en zal worden gezonden naar de Provinciale Synode van Zuid-Holland, met verzoek dit over te nemen of anders door te zenden naar de Generale Synode.

De rondvraag naar art. 41 D.K. heeft plaats. Eene instructie betreffende een tuchtzaak wordt behandeld. Besloten wordt aan een commissie, bestaande uit de broeders Hagenbeek, Van Haeringen en Sluiter op te dragen, dienaangaande op een volgende vergadering te rapporteren.

De percentageregeling blijft gehandhaafd.

Het adres der classis blijft de kerk van Schiedam.

Samenroepende kerk voor de vergadering die D.V. 24 Februari 1914 zal worden gehouden, is Schiedam; voorzitter dier vergadering Dr. Goslinga.

De voorzitter sluit de vergadering, nadat de adjunct-scriba is voorgegaan in dankzegging.

Op last der classis,

F. W. SLUITER.

Buitenland.

Duitsland. Aansporing tot het geven van een scheidbrief aan de Kerk. Een jurist als verdediger der waarheid.

Niet alleen zijn de sociaal-democraten gedurig doende om de menschen te bewerken, opdat zij in massa de landkerk een scheidbrief zouden geven, maar sedert eenigen tijd werkt een comité, dat zich »confessionlos» noemt, in dezelfde richting. Doch terwijl de sociaal-democraten de arbeidersbevolking zoekt te bewegen de landkerk te verlaten, tracht het comité met grooten ijver en ook met goed gevolg de beschaaften en ontwikkelden daartoe te bewegen.

Zoo beweert der Weg, het orgaan van genoemd comité, dat in Berlin 100.000 menschen gevonden worden die »confessionlos» zijn. Binnen een jaar tijd is in Berlin door 10,000 menschen het lidmaatschap van de kerk opgezegd. Het comité heeft geheel Duitsland in bearbeiding genomen. In Hamburg werd in 1912 door 1104 personen het lidmaatschap der kerk opgezegd; bijna evenveel menschen hebben in Charlottenburg dezelfde stap gedaan. In Neurenberg keerden 565 personen aan de kerk den rug toe. De agitatie van hen die geen religie meer hebben, en van hen die de religie vijandig zijn, maakt helaas groote vorderingen.

Op welke manier het comité werkt, toont een circulaire die in Groot-Berlijn verspreid wordt. Daarin worden de vermoedenden aangesproken, die de hoogste kerkelijke belasting hebben te betalen en toch grootendeels met de kerk gebroken hebben. Dezen wordt dan voorgespiegeld, dat zij, door het niet meer betalen der kerkelijke belasting, de bijdrage voor de landverdediging er uit halen en dat zij in zekeren zin de kerk, door het onttrekken van inkomsten, tot het betalen van een bijdrage voor de verdediging des lands noodtaaken. De kerk die in Oostenrijk een kapitaal van een miljard bezit en in Duitsland, wat de Roomsche kerk betreft, over meer dan een miljard beschikt, hist in hare organen het meest tot oorlogvoeren aan, maar weigert voor de buitengewoon zware oorlogslasten een penning bij te dragen! Ieder heeft het in de hand dezes misstand weg te nemen, door de kerk indirect, door haar te verlaten, te belasten. Men wil de menschen bewegen in massa de kerk te verlaten, daardoor moet de kerkelijke belasting op degenen, die achter blijven, des te zwaarder gaan drukken, en dan zal dit het gevolg hebben, dat men in plaats van een uitreden een vluchten uit de landkerk zal zien.

Onze lezers moeten weten, dat als men lid is van de Evangelische landkerk, men bijv. in Berlin 20 procenten op de rijksbelasting betaalt voor de kerk. Dit geld wordt door de ontvangers der rijksbelasting geind. Ieder die lid is van de kerk heeft deze belasting ten bate van de kerk te betalen, alleen door zijn lidmaatschap op te zeggen, kan men daarvan vrij komen. Vandaar dat er zoo aangevoerd wordt tot verlaten der kerk. In Berlin hebben de modernen wel telkens bij de kerkelijke stembus gezegevierd, maar dit is voor de »Confessionlosen» niet genoeg. De kerk moet geheel verdwijnen en daarom wil men haar den leef-tocht afsnijden. Wij hopen, dat datgene wat door sociaal-democraten en »Confessionlosen» ten kwade gedacht wordt, door den Heere ten goede geleid wordt. In sommige gemeenten van Berlin is een aanzienlijke minderheid van mannen en vrouwen, die aan de heilidems hunner kerk wenschen vast te houden. Die minderheid die niet in de kerk te huis behooren, daaruit vrijwillig heengaan. Hetgeen door middel van de tucht moet gebeuren, geschiedt dan door het optreden van de vijanden der kerk, die haar geen penning meer gunnen.

Zij die het volk daartoe bearbeiden, kunnen zich niet onthouden van uitdrukkingen die Godslasterlijke zijn. Nu is in Pruisen het voeren van Godslasterlijke taal en het beschimpen van instellingen der Christelijke Kerk strafbaar geesteld. Daarom moeten zich op den 1sten Oct. ll. de redacteur van het blad: Der Weg, Dr. Zepler van Charlottenburg, en de secretaris Lehman van het Comité »Confessionlos» zich voor de rechtbank te Berlin verantwoorden, wijl zij aangeklaagd waren wegens godslastering. Lehman schreef: »Als Arndt dichte: »De God, die fier schiep, deze wilde geen knechten... zoo heeft hij zeker dezen God zich niet gedacht als het bloeddouze spook der Theologen, dat in 325 vele honderden mijlen van Duitsland verrijdeld op het concilie van Nicla uit de hersenen van Oostersche Godgeleerden met drie toppen geboren werd en aan wiens merkwaardigste en onmogelijkste levensomstandigheden miljoenen Duitse kinderen moeten gelooven.» Het comité laat een ieder vrij om over het raadsel van het leven en van den oorsprong aller dingen zich een voorstelling te